

**МІНІСТЕРСТВО ВНУТРІШНІХ СПРАВ УКРАЇНИ
ХАРКІВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ВНУТРІШНІХ СПРАВ
ФАКУЛЬТЕТ № 2
КАФЕДРА ТРУДОВОГО ТА ГОСПОДАРСЬКОГО ПРАВА**

ТЕКСТ ЛЕКЦІЇ

з навчальної дисципліни «Сучасні доктрини трудового права»
вибірковий компонент освітньої програми третього рівня вищої освіти
(Право Law,
галузь знань «08 Право», спеціальність 081 «Право», 12.00.05 – трудове право;
право соціального забезпечення)

за темою
ІСТОРІЯ ВИНИКНЕННЯ НАУКОВИХ ШКІЛ У ТРУДОВОМУ ПРАВІ

Харків (Вінниця) 2023

ЗАТВЕРДЖЕНО

Науково-методичною радою
Харківського національного
університету внутрішніх справ
Протокол від 25.09.2023 № 8

СХВАЛЕНО

Вченою радою факультету № 2
Харківського національного
університету внутрішніх справ
Протокол від 29.08.2023 № 7

ПОГОДЖЕНО

Секцією Науково-методичної ради
ХНУВС з юридичних дисциплін
Протокол від 22.09.2023 № 8

Розглянуто на засіданні кафедри трудового та господарського права факультету
№ 2 ХНУВС (протокол від 28.08.2023 № 8)

Розробники:

1. Завідувач кафедри трудового та господарського права факультету № 2
Харківського національного університету внутрішніх справ, доктор
юридичних наук, професор **Мельник К.Ю.**
2. Професор кафедри трудового та господарського права факультету № 2
Харківського національного університету внутрішніх справ, доктор
юридичних наук, професор **Подорожній Є.Ю.**

Рецензенти:

1. Професор кафедри цивільного права і процесу Донецького національного
університету імені Василя Стуса, доктор юридичних наук, професор
Амелічева Л.П.
2. Декан факультету № 4 Харківського національного університету внутрішніх
справ, доктор юридичних наук, професор **Марчук М.І.**

План лекції

1. Перші наукові праці у трудовому праві.
2. Видатні особистості у науці трудового права.
3. Радянські школи трудового права.
4. Школи трудового права у незалежній Україні.

Рекомендована література:

Основна

1. [Трудове право України : підручник / \[автор. кол.: С. М. Бортник, К. Ю. Мельник, Л. В. Могілевський та ін.\]; МВС України, Харків. нац. ун-т внутр. справ. Харків, 2019. 408 с.](#)
2. [Мельник К. Ю. Трудове право України : підручник. Харків : Діса плюс, 2014. 480 с.](#)
3. [Подорожній Є. Ю. Проблеми теорії та практики юридичної відповідальності у трудовому праві України : монографія. Харків : НікаНова, 2016. 420 с.](#)
4. [Бурак В. Я. Правовий механізм захисту трудових прав та законних інтересів працівників : монографія. Львів : ЛНУ ім. І. Франка, 2021. 438 с.](#)
5. [Рим О. М. Трудове право Європейського Союзу : монографія. Львів : «ГАЛИЧ-ПРЕС», 2020. 596с.](#)
6. [Жеребцов Д. Є. Особливості правового регулювання дисциплінарної відповідальності поліцейських в Україні: дисертація на здобуття ступеня доктора філософії за спеціальністю 081 «Право» – Харківський національний університет внутрішніх справ, Харків, 2023. 209 с.](#)
7. [Мельник, К. Ю., Бабенко А. О. Проблеми юридичних гарантій трудових прав працівників при укладенні, зміні та розірванні трудового договору : монографія. Харків : Харків. нац. ун-т внутр. справ, 2016. 240с.](#)
8. [Проблеми правового регулювання виникнення трудових правовідносин з поліцейськими : монографія. /К. Ю. Мельник, С. М. Бортник, О. В. Худякова // за заг.ред. К. Ю. Мельника. Харків : У справі, 2017. 230 с.](#)
9. [Актуальні проблеми трудового законодавства, законодавства про державну службу та службу в правоохоронних органах: матеріали VII Всеукраїнської науково-практичної конференції \(м. Харків, 16 листопада 2018 р.\) ; за заг. ред. К. Ю. Мельника. Харків : Харків. нац. ун-т внутр. справ, 2018. 427 с.](#)
10. [Напрями розвитку науки трудового права та права соціального забезпечення : матеріали VI Всеукраїнської науково-практичної конференції, присвяченої 25-річчю кафедри трудового та господарського права Харківського національного університету внутрішніх справ \(м. Харків, 3 листопада 2017 р.\) ; за заг. ред. К.Ю. Мельника. Харків : Харків. нац. ун-т внутр. справ, 2017. 462с.](#)
11. [Сфера дії трудового права та права соціального забезпечення : матеріали V Всеукраїнської наук.-практ. конф. \(м. Харків, 28 жовтня 2016 р.\) ; за заг. ред. К.](#)

[Ю. Мельника / МВС України, Харк. нац. ун-т внутр. справ. Харків : ХНУВС, 2016. 426 с.](#)

12. [Сучасні проблеми трудового та пенсійного законодавства : матеріали IV Всеукраїнської наук.-практ. конф. \(м. Харків, 27 листопада 2015 р.\) ; за заг. ред. К. Ю. Мельника / МВС України, Харк. нац. ун-т внутр. справ. Харків : ХНУВС, 2015. 354 с.](#)

13. [Єдність і диференціація трудового права та права соціального забезпечення : матеріали III Всеукраїнської наук.-практ. конф. \(м. Харків, 28 листоп. 2014 р.\) ; за заг. ред. К. Ю. Мельника / МВС України ; Харк. нац. ун-т внутр. справ. Харків : ХНУВС, 2014. 324 с.](#)

14. [Трудове законодавство: шляхи реформування : матеріали II Всеукраїнської наук.-практ. конф. \(м. Харків, 12 квіт. 2013 р.\) ; за заг. ред. К. Ю. Мельника / МВС України, Харк. нац. ун-т внутр. справ. Харків: ХНУВС, 2013. 364 с.](#)

Додаткова

15. Андріїв В. М. Юридичний механізм забезпечення трудових прав працівників: монографія / В.М. Андріїв. Чернігів : Черніг. держ. ін.-т права, соц. технологій та праці, 2011. 305 с.

16. Баглаєнко С. С. Особливості правового регулювання службових розслідувань в органах Національної поліції України : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.05 / С. С. Баглаєнко; МВС України, Харк. нац. ун-т внутр. справ. Харків, 2019. 25 с.

17. Бортник С. Договірне регулювання права на працю поліцейських / Сергій Бортник // Підприємництво, господарство і право. 2019. № 5. С. 120-124.

18. Бортник С. М. Проблеми правового регулювання трудових прав поліцейських : автореф. дис. ... д-ра юрид. наук : 12.00.05 / С. М. Бортник; МВС України, Харків. нац. ун-т внутр. справ. Харків, 2018. 35 с.

19. Вишновецька С. В. Методологія науки трудового права: монографія / С. В. Вишновецька. К. : Ніка-Центр, 2014. 320 с.

20. Гончарук В.В. Історична генеза відповідальності в органах внутрішніх справ : трудовий аспект / В.В. Гончарук // Вісник Харківського національного університету внутрішніх справ. – 2015. – № 3 (70). – С. 180-190.

21. Гончарук В.В. Особливості відповідальності керівника у сучасному трудовому праві / В.В. Гончарук // Підприємництво, господарство і право. – 12/2018. – С. 148-153.

22. Гончарук В.В. Поняття трудової відповідальності в органах Національної поліції України / В.В. Гончарук // Вісник ХНУВС. – № 3(78). – 2017. – С. 194-201.

23. Гончарук В.В. Протидія мобінгу в трудових правовідносинах // Вісник ХНУВС. – № 3 (90). – 2020. – С. 70 – 77.

24. Грищенко К. А. Правове регулювання соціального захисту працівників державної виконавчої служби: автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.05 / К. А. Грищенко; МВС України, Харк. нац. ун-т внутр. справ. Харків, 2019. 29 с.

25. Губський С. М. Єдність та диференціація правового регулювання праці працівників фермерських господарств : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.05 / Сергій Михайлович Губський; МВС України, Харк. нац. ун-т внутр. справ. Харків, 2019. 29 с.
26. Європейська соціальна хартія (переглянута) від 3 травня 1996 року. // [Електронний ресурс]. — Режим доступу: http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/994_062
27. Загальна декларація прав людини ООН; Пакт, Міжнародний документ від 16.12.1948 // [Електронний ресурс]. — Режим доступу: http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/995_015
28. Клименко А. Л. Стандарти і гарантії соціального забезпечення: міжнародно-правовий і вітчизняний контекст : монографія. Харків: Юрайт, 2019. – 176 с.
29. Коломоєць, П. В. Гарантії реалізації трудових прав поліцейських : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.05 / П. В. Коломоєць; МВС України, Харк. нац. ун-т внутр. справ. Харків, 2018. 20 с.
30. Конвенція МОП № 29 «Про примусову чи обов'язкову працю» (1930 р.), [Електронний ресурс]. — Режим доступу: http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/993_136.
31. Костюк В. Л. Правосуб'єктність у трудовому праві: проблеми теорії та практики: монографія / В. Л. Костюк. К. : Видавець Карпенко В. М., 2012. 464 с.
32. Купріянова А. О. Правове регулювання дисциплінарної відповідальності державних виконавців : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.05 / А. О. Купріянова; МВС України, Харк. нац. ун-т внутр. справ. Харків, 2019. 28 с.
33. Мельник К. Ю. Порядок вирішення індивідуальних трудових спорів: становлення, розвиток та перспективи / К. Ю. Мельник // Наукові записки НаУКМА. Юридичні науки. –2019. – Том 3. – С. 77-82.
34. Мельник К. Ю. Сучасний стан та тенденції правового регулювання діяльності професійних спілок в Україні Вісник Національної академії правових наук України / 2020. Т. 27, № 2. С.107-119.
35. Мельничук Н. О. Договірне регулювання трудових відносин в нових економічних умовах: монографія / Н. О. Мельничук. К. : Хай-Тек Прес, 2012. 340 с.
36. Митько Я. В. Особливості правового регулювання соціального захисту учасників бойових дій: автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.05 / Я. В. Митько; МВС України, Харк. нац. ун-т внутр. справ. - Харків, 2019. 29 с.
37. Могілевський Л. В. Характеристика окремих джерел трудового права / Могілевський Л. В. // Науковий вісник Херсонського державного університету. Сер. : Юридичні науки. 2016. Вип. 1. Т. 2. С. 82-85.
38. Могілевський, Л. В. Місце трудового права у системі національного права / Л. В. Могілевський // Прикарпатський юридичний вісник. 2015. Вип. 2 (8). - С. 72-75.
39. Подорожній А. Ю. Організаційно-правові засади притягнення працівників до дисциплінарної відповідальності : автореф. дис. ... канд. юрид. наук :

- 12.00.05 / А. Ю. Подорожній; МВС України, Харк. нац. ун-т внутр. справ. - Харків, 2018. 28 с.
40. Сербин Н. В. Правове регулювання недопущення дискримінації у сфері праці за трудовим законодавством України : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.05 / Н. В. Сербин; МВС України, Харк. нац. ун-т внутр. справ. Харків, 2018. 23 с
41. Середа О. Г. Державно-правовий механізм захисту прав працівників в умовах інтеграції України до Європейського Союзу: теорія та практика : монографія / О. Г. Середа. Харків : Право, 2018. 472 с.
42. Слюсар А. М. Правовий статус суб'єктів трудового права України: теоретико-правовий аспект: монографія / А. М. Слюсар. Х. : ФІНН, 2011. 336 с.
43. Уварова Н. В. Проблеми теорії та практики вирішення трудових спорів : автореф. дис. ... д-ра юрид. наук : 12.00.05 / Н. В. Уварова; МВС України, Харків. нац. ун-т внутр. справ. Харків, 2018. 36 с.
44. Шабанов Р. І. Концептуальні засади соціального захисту від безробіття : монографія / Р. І. Шабанов ; Харків. нац. пед. ун-т ім. Г. С. Сковороди. Х. : ХНАДУ, 2015. 359 с.
45. Шамшина І. І. Суб'єкти трудового права: правове регулювання в умовах ринкових відносин: монографія / І. І. Шамшина. Луганськ : Л-ра, 2011. 448 с.
46. Шевердіна В. І. Теоретико-правові засади відповідальності керівника за трудовим законодавством : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.05 / В. І. Шевердіна; МВС України, Харк. нац. ун-т внутр. справ. Харків, 2018. 22 с.

Електронні ресурси

- www.rada.gov.ua – сайт Верховної Ради України.
- www.kmu.gov.ua – сайт Кабінету Міністрів України.
- <https://mvs.gov.ua> – сайт Міністерства внутрішніх справ України.
- www.nbuv.gov.ua – електронний каталог Національної бібліотеки України ім. Вернадського.
- <https://lib.univd.edu.ua/elcat/alog> – електронний каталог наукової бібліотеки ХНУВС.

Текст лекції

1. Поняття «наукова школа» в застосуванні до права, є неоднозначним. Перш за все під нею розуміються напрямки наукової думки створені окремими видатними вченими або групами вчених, які поділяють подібні теоретичні концепції. Наукову школу утворює насамперед особистісний компонент (вчителі та учні).

Трудове право як і будь-яка галузь права має власні наукові школи. Загальновизнано, що засновником наукових шкіл трудового права країн пострадянського простору був Лев Семенович Таль.

Л.С. Таль першим розробив основні елементи загальної частини трудового права, заклав основи його догматики, визначив особливості та

поняття трудового договору, охарактеризувавши його зміст та сторони. Практично всі вітчизняні дослідники трудового права першої половини ХХ ст. спиралися на його наукові праці або через визнання і інтерпретацію його точок зору, або через заперечення і опонування.

До основних праць вченого слід віднести перші монографічні дослідження, присвячені проблемам трудового договору, а також один з перших підручників з промислового (трудоного) права (Таль Л. С. Трудовой договор. Цивилистическое исследование. Ч. 1. Общее учение. — Ярославль : Типография Губернского Правления, 1913. — 422 с., Таль Л. С. Трудовой договор. Цивилистическое исследование. Ч. 2. Внутренний распорядок хозяйственных предприятий / Л. С. Таль. — Ярославль : Б. и., 1918. — 188 с., Таль Л. С. Очерки промышленного рабочего права. — М. : Моск. науч. изд-во, 1918. — 225 с.).

Першими учнями Л.С. Таля були К. М. Варшавський, Й. С. Войтинський, В. М. Догадов, П. Д. Камінська. Зазначені вчені залишили значну наукову спадщину, зокрема слід звернути увагу на їх наступні праці (Варшавский К. М. Трудовой договор по кодексу законов о труде 1922 г. — Петербург : Academia, 1923. — 107 с., Войтинский И. С. Трудовое право СССР. — М.—Л. : Госиздат, 1925. — 364 с., Догадов В. М. Очерки трудового права. — Л. : Прибой, 1927. — 163 с., Каминская П. Д. Очерки трудового права. — М. : НКЮ РСФСР, 1927. — 136 с.).

Перше в радянській науці визначення предмета трудового права дав К.М. Варшавський, який акцентував увагу на правовому регулюванні виключно найманої праці і ставив знак рівності між трудовим договором та договором особистого найму. Більш розгорнуте і ємне за змістом визначення сформулював Й.С. Войтинський: «Предметом трудового права є правова організація несамотійної праці або, інакше кажучи, правове регулювання трудових відносин». Він відзначав, що поняття трудового права значно ширше, ніж поняття робочого права.

Останнє і означає правову організацію найманої праці. Несамостійна праця протиставлялась праці самостійній (підприємницькій), при якій працівник є власником засобів виробництва і організовує свою працю. Далі Й.С. Войтинський писав: «Якщо історія робочого права є історія правової організації найманої праці, то історія трудового права охоплює також правову організацію рабської і кріпосницької праці». Таким чином, Й.С. Войтинський розумів несамотійну працю досить широко, включаючи в неї не тільки найману працю особисто вільних людей, а й працю рабів, а також феодально залежних селян. Він констатував несамотійний характер праці і при соціалізмі, проте при іншій соціальній природі цієї несамотійності. Якщо при капіталізмі працівникові протистоїть власник засобів виробництва, то при соціалізмі - державно-організований робітничий клас, тобто в кінцевому рахунку соціалістична держава як власник засобів виробництва. Це, на думку вченого, змінює характер праці, роблячи його соціалістичним, але у всіх випадках він залишається несамотійним.

Й.С. Войтинський, як і Л.С. Таль, особливо підкреслював, що об'єктом сучасного їм трудового права є саме наймана несамотійна праця, коли працівник не є власником засобів виробництва, не організовує свою працю і самотійно не розпоряджається її результатами. Крім того, працівник підпорядковується хазяйській владі й саме в силу всього вищезгаданого є несамотійним.

2. Лев Семенович Таль (1867 – 1933). Народився 22 березня 1867 (за іншими даними 1866 р) в м. Мітава Курляндської губернії, в купецькій сім'ї. Після закінчення гімназії в 1886 р Л.С. Таль вступив на юридичний факультет Московського університету, який закінчив з дипломом першого ступеня, що давав право на отримання десятого класного чину (1890 р.).

У 1890-1893 рр. Л.С. Таль служив в судових органах, спочатку кандидатом на судову посаду при Московському окружному суді, з січня 1892 року - виконуючим обов'язки, а потім помічником секретаря третього столу першого Кримінального відділення Московського окружного суду. У січні 1893 р Л.С. Таль на прохання переводитися столоначальником Московського Сирітського суду. У 1893 р він затверджується в чині колезького секретаря. У серпні 1893 р Л.С. Таль звільняється з державної служби «по домашнім обставинам». У 1893 р він виїжджає за кордон з метою відвідування лекцій в Бонні та Мюнхені. У 1895-1905 рр. він служить присяжним повіреним в Ризі.

Але інтерес до науки і викладання брав своє. У 1901 р. вийшла його перша наукова публікація. У 1905 р. (за іншими даними - в 1906 р) він здає магістерський іспит з цивільного права в Юр'ївському університеті, захищає дисертацію на тему «Іпотечна відмітка». З осені 1906 року починається викладацька діяльність Льва Семеновича як приват-доцента кафедри цивільного права Санкт-Петербурзького університету.

Л.С. Таль першим в країні став читати спецкурс «Договори про працю» (з 1907 р), а керований ним студентський гурток цивільного права (з 1908 р.) також займався переважно вивченням проблем правового регулювання трудових відносин. Через цей гурток пройшли відомі згодом вчені-трудовики Й.С. Войтинський, В.М.Догодов і К.М. Варшавський, яких можна назвати першими учнями Л.С. Таля. У 1909 р. Л.С. Таль обирається дійсним членом Юридичного товариства при Санкт-Петербурзькому університеті.

З 1907 р. основним предметом його наукових досліджень стало правове регулювання трудових відносин, а саме: трудовий договір, хазяйська влада і її межі, колективні (тарифні) угоди. До цього часу він мав великий досвід судового чиновника і присяжного повіреного, був авторитетним і шанованим фахівцем з цивільного і торгового права. До того ж, Л.С. Таль добре знав західне законодавство і юридичну літературу. Будучи досить честолобною людиною, він наполегливо шукав свою нішу в науці і знайшов її. Його Інтерес до спірних теоретичних положень, правових прогалин і колізій вивів його на правове регулювання трудових відносин. Відзначимо, що ця проблема в той час була «поділена» між фахівцями з цивільного та адміністративного права.

Влітку 1912 р. він переходить на роботу в ярославський Демидівський юридичний ліцей на посаду приват-доцента кафедри цивільного права. 21 листопада 1913 р. в Харківському університеті він, по суті, повторно (після 1905 р.) захищає магістерську дисертацію на тему «Трудовий договір. Загальне вчення», текст якої видається у вигляді монографії в Ярославлі у тому ж році.

У березні 1914 р. Л.С. Таль призначається виконуючим обов'язки професора Демидівського юридичного ліцею по кафедрі цивільного права. Влітку того ж року він залишає ліцей і стає позаштатним ординарним професором Московського комерційного інституту. У жовтні 1915 р. Л.С. Таль знову переводиться екстраординарним професором в Демидівський юридичний ліцей, де і до цього продовжував викладати за сумісництвом. Таким чином, Льву Семеновичу було офіційно дозволено поєднувати роботу в московському і ярославському навчальних закладах. Саме на ярославський період (середина 1912 р. - кінець 1917 р.) припадає розквіт творчості вченого.

Після Лютневої революції 1917 р в долі Л.С. Таля відбуваються істотні зміни. У травні 1917 року він призначається сенатором IV Департаменту (цивільний касаційний департамент) Урядового Сенату (залишаючись екстраординарним професором Демидівського юридичного ліцею) і переїжджає в Петроград. При цьому Таль продовжує викладацьку діяльність і у вересні того ж року обіймає посаду приват-доцента юридичного факультету Петроградського університету. Він також вів заняття в Ліцеї в пам'ять цесаревича Миколи і на Вищих жіночих юридичних та історико-філологічних курсах. Як відомий вчений, він включається в Особливу комісію з розробки закону про договір найму праці, утворену при Відділі законодавчих пропозицій Тимчасового Уряду. З різним ступенем активності він брав участь в розробці та інших законопроектів про працю, зокрема, про страйки, про колективні договори. Крім того, він брав участь в організації Всеросійського союзу юристів, установчі збори якого пройшло 30 квітня 1917 р.

Ліквідація Сенату поклала кінець державній службі Л.С. Таля, але викладання він продовжив. 26 травня 1918 в Петрограді він захистив докторську дисертацію на тему «Трудовий договір», яка, як уже зазначалося, була видана у вигляді монографії в тому ж році в Ярославлі. Поряд з навчальним посібником з промислового робочого права, це була його остання публікація в Росії, присвячена трудовій проблематиці. На початку 1919 р. він отримує призначення на роботу завідувачем Музеєм праці Народного комісаріату праці. Ймовірно, майже одночасно він був прийнятий на посаду професора в 1-й МДУ. За навчальним планом факультету суспільних наук 1-го МДУ за жовтень 1920 р професор Л.С. Таль повинен був вести курси «Робоче право» і «Приватне право колективів». За достовірними даними, в 1921-1922 навчальному році йому дозволили читати курс трудового права на факультеті суспільних наук МДУ.

Відсутність інтелектуальної свободи і посилюючіся гоніння на інакомислячих привели до того, що в 1926 р. він емігрує до Німеччини, а потім перебирається до Франції, де стає професором Франко-російського інституту.

Л.С.Таль читав в інституті курси трудового права, судового права, займався проблемами теорії права.

Йосип Савелійович Войтинський (1884-1943). Народився вчений у Санкт-Петербурзі 6 жовтня 1884 р. Восени 1903 р. вступив на юридичний факультет Петербурзького університету. Влітку 1904 р. він підготував свій перший науковий нарис про правову природу колективного (тарифного) договору, який в переробленому вигляді був опублікований тільки в 1910 р. Після закінчення університету він був залишений для підготовки до професорського звання при професорі І. А. Покровському.

У 1908-1910 рр. Й. С. Войтинський працював в семінарі з цивільного права у М. Я. Пергаменту, який справив на нього великий вплив. Але після року навчання Й. С. Войтинський відмовився від академічної кар'єри і з 1910 р. по травень 1912 р. значився помічником присяжного повіреного в столиці. У 1910-1911 рр. він виступив захисником в ряді політичних процесів. Наукову роботу повністю він не припиняв, зберігши інтерес до проблем правового регулювання праці.

З травня 1912 по січень 1916 рр. Й. С. Войтинський працює юристом в Нижньому Тагілі, беручи участь в управлінні Демідовських металургійних підприємств, займаючись переважно економічною та правовою роботою з податкових питань, проблем залізничного господарства і гірського права. З травня 1917 р. він стає завідувачем відділенням Відділу законодавчих пропозицій Міністерства праці Тимчасового уряду, бере участь в підготовці основних проектів нормативних актів про працю.

У лютому 1918 р. він перебирається в Армавір і там працює інспектором відділу ЦК у справах про військовополонених аж до вересня того ж року. По суті, це була структура Кубанського крайового уряду, що відкрито виступив проти більшовиків. Майже протягом цілого року, до вересня 1919 р. він виконує обов'язки спочатку інструктора, а з вересня до кінця 1919 року - завідувача відділом соціального страхування Кубанської Ради профспілок в Катеринодарі. У листопаді 1918 року він вступив в партію меншовиків і залишався в її лавах до квітня 1920 р. Певний вплив на цей вчинок спричинив його молодший брат Володимир, один з лідерів російського меншовизму і комісар Північного фронту періоду Тимчасового уряду, активний противник більшовизму, а згодом політичний емігрант.

Із завершенням розгрому Збройних сил Півдня Росії Червоною армією до травня 1920 р. різко змінюється життєвий шлях Й. С. Войтинського. На цей раз він приймає радянську владу і активно співпрацює з нею. В цей час починається його педагогічна кар'єра, коли з червня 1920 по червень 1921 рр. він працює викладачем по кафедрі організації праці економічного факультету Кубанського політехнічного інституту в м. Катеринодарі.

Восени 1921 р. Й. С. Войтинський починає викладати в МДУ і Комуністичному університеті ім. Я. М. Свердлова, стає науковим співробітником Інституту праці при ВЦРПС, а потім і завідувачем дослідної станції при цьому інституті. У листопаді 1924 р. він затверджується в званні

професора факультету суспільних наук МДУ. У червні 1926 р. Йосип Савелійович стає членом Президії Російської асоціації науково-дослідних інститутів суспільних наук (РАНІСН), створеної в 1924 р.

У радянський період на початку 20-х рр. XX ст. аксіомою вважалося твердження про те, що головним призначенням трудового права є охорона праці громадян. Найбільш послідовно цю позицію сформулював Й. С. Войтинський: «Радянське трудове право дає трудящим максимум економічно можливих правових гарантій, які односторонньо визначаються радянською владою як органом пролетарської диктатури ... Інакше кажучи, максимум можливих загальних гарантій стає загальнообов'язковим для наймача мінімумом гарантій».

В кінці 20-х рр. XX ст., у міру посилення внутрішньополітичного курсу, ускладнювалося і положення Й. С. Войтинського. В середині 1927 року його звільняють від обов'язків члена Президії РАНІСН, формально на його прохання. Але це «прохання» було продиктовано ідеологічним тиском і складними відносинами з колегами.

Після того як юридичний факультет МДУ був перетворений в Московський юридичний інститут (МЮІ) в 1931 р. він очолив у ньому кафедру трудового права і залишався на цій посаді до самого арешту. У березні 1934 р. Кваліфікаційною комісією при Наркоматі юстиції йому було присвоєно звання професора по кафедрі трудового права. У грудні 1935 р. йому без захисту дисертації Президією Комуністичної академії при ЦВК Союзу РСР присуджується науковий ступінь кандидата юридичних наук. Учнями Й. С. Войтинського в МДУ і МЮІ були такі згодом відомі вчені-трудовики, як М. Г. Александров, Г. К. Москаленко, К. П. Горшенін, С.С. Каринський та ін.

6 березня 1938 р. Й. С. Войтинський був арештований органами НКВС за надуманим звинуваченням разом з цілим рядом інших видатних радянських вчених-юристів.

Василь Михайлович Догадов (1886-1962). Народився 21 травня 1886 року в Пермській губернії. У 1911 році закінчив юридичний факультет Петербурзького університету з дипломом першого ступеня. Відразу після закінчення університету його залишають там для підготовки до професорського звання. У 1917 р. В.М. Догадов склав магістерські іспити.

З 1917 по 1919 рр. він вів в Петроградському університеті курс цивільного процесу (з 1918 р приват-доцент). Потім з 1919 по 1922 рр. він виконував обов'язки професора соціально-економічного факультету (кафедра цивільного права) Іваново-Вознесенського політехнічного інституту, де вів заняття по робочому (трудоному) і цивільному праву. Після закриття в 1922 р. соціально-економічного факультету в Іваново-Вознесенську він повертається в Петроградський університет і продовжує викладати трудове і цивільне право.

У 1924 р. він призначається професором, а в 1927 р. затверджується в званні професора ЛДУ, з 1930 р. очолює кафедру трудового права утвореного на базі юридичного факультету ЛДУ Ленінградського юридичного інституту (ЛЮІ). На цій посаді він залишається до 1954 р.

«Нариси трудового права» (М., 1927) за авторством В.М. Догадова після заборони книг Й. С. Войтинського і К. М. Варшавського на довгі роки стали дійсно єдиним посібником з трудового права, де ідеологія не витісняє правової матеріал. Уже в 1940-і рр. він виступав за розширення кола підстав, що дають право працівнику звільнитися за власним бажанням, дотримання принципу добровільності залучення до праці. У цьому контексті він вважав, що залучення до трудової повинності не є особливим типом юридичних фактів при виникненні трудових правовідносин.

Після відновлення юридичного факультету ЛДУ він став там професором за сумісництвом, а після його злиття в 1954 р. з ЛЮІ очолив кафедру трудового права ЛДУ і залишався на цій посаді до 1961 р. У 1961 р. за станом здоров'я він залишає завідування кафедрою, але залишається на посаді професора. Завідування кафедрою він передав своєму учневі А. С. Пашкову.

В.М. Догадов став першим радянським вченим, який захистив докторську дисертацію з трудового права на тему «Нариси з історії правового регулювання найманої праці в капіталістичному суспільстві» (М., 1944). Вчений був автором близько 70 наукових публікацій, в тому числі 9 монографій.

Микола Григорович Александров (1908—1974). Народився 21 червня 1908 року в м. Москва. У 1925-1929 рр. навчався на факультеті радянського права МДУ ім. М.В. Ломоносова. У 1941 р. йому було присвоєно вчений ступінь кандидата юридичних наук без захисту дисертації. У 1947 році захистив докторську дисертацію на тему: «Трудові правовідносини».

З 1933 р. почав викладацьку діяльність на кафедрі трудового права Московського юридичного інституту (МЮІ), з 1934 року - доцент кафедри. З 1936 р. по 1952 р. завідував сектором трудового права у Всесоюзному інституті юридичних наук (ВІЮН). У 1946-1952 рр. - заступник директора ВІЮН. З 1948 р. по 1954 р. - завідувач кафедри теорії держави і права Московського юридичного інституту. Після злиття в 1954 р. МЮІ і юридичного факультету МДУ став професором кафедри трудового права МДУ. З 1959 р. по 1974 р. - завідувач кафедри трудового права МДУ. Одночасно з 1958 р. по 1960 р. керував сектором трудового права ІДПАН СРСР.

Протягом ряду років він співпрацював з профспілковими органами, був завідувачем тарифно-правового підвідділу, а потім завідувачем сектором ЦК профспілки працівників мистецтва, головою громадської комісії ВЦРПС з правових питань. Він був експертом ВАК, головою секції держави і права товариства «Знання».

М.Г. Александров - автор понад 200 публікацій по трудовому праву і теорії права, в тому числі робіт: «Основні питання трудового права працівників мистецтв» (1932); «Велика Вітчизняна війна і питання теорії трудового права» (Вчені записки ВІЮН, 1944) і ін. Їм написана відома монографія «Трудові правовідносини» (М., 1948), в якій представлена характеристика трудових правовідносин як предмета правового регулювання і розглянуто історичні типи регулювання, окремі розділи присвячені суб'єктам трудових правовідносин, а

також підстав його виникнення, проаналізовані також конститутивні ознаки, які відмежовують трудові правовідносини від цивільних.

З 1940 р. по 1972 р. М.Г. Александров як автор, співавтор і редактор випустив 10 підручників і навчальних посібників з трудового права. Зокрема, він брав участь в написанні підручників з радянського трудового права в 1947 р. (у співавт. з П. К. Москаленко); 1952 г. (у співавт. з А.Є. Пашерстником), 1959 р., 1972 р.

Праці вченого перекладені англійською, німецькою, французькою та іншими іноземними мовами.

М.Г. Александров вперше розглянув проблеми трудових правовідносин на рівні комплексного дослідження. Їм проведено всебічний аналіз предмета трудового права, в результаті якого він запропонував дві групи суспільних відносин, за допомогою яких відбувається праця: безпосередньо трудові та похідні від трудових, тісно з ними пов'язані.

Він визначив поняття джерела права, виділяючи специфічні ознаки джерел трудового права («Радянське трудове право». М., 1959). Він також розвивав позицію, згідно з якою основні права і обов'язки громадян повинні повною мірою відповідати принципам соціалістичної організації праці («Принципи радянського трудового права - принципи справжньої свободи праці». М., 1949). Вважав за необхідне розмежовувати внутріпрофспілкові норми і правовідносини, з одного боку, і правовідносини з представництва профспілками інтересів працівників - з іншого («Радянське трудове право». М., 1972).

М.Г. Александров підготував понад 70 кандидатів наук, з яких 21 захистили докторські дисертації, серед учнів професора К. М. Гусов, Р. І. Іванова, В. М. Скобелкін, А. І. Ставцева, А. І. Шебанова та ін.

Олександр Іванович Процевський (1929—2016). Народився 28 березня 1929 р. у с. Мальцівка Корочанського району Курської області (РФ). Служив юнгою на мінному тральщику Чорноморського військового флоту, котрий знешкоджував міни в Чорному морі — за це потім отримав статус учасника бойових дій. У 1956 р. закінчив Харківський юридичний інститут імені Л.М. Кагановича (нині — Національний юридичний університет імені Ярослава Мудрого). Упродовж 1956–1958 рр. працював помічником прокурора м. Севастополь. З 1959 по 1987 рр. діяльність О. І. Процевського пов'язана із Харківським юридичним інститутом, де пройшов шлях від аспіранта до професора. З 1964 р. — доцент кафедри трудового, колгоспного та земельного права, 1968 р. — завідувач кафедри трудового права, а з 1973 р. — професор кафедри. Згодом обіймав посади завідувача кафедри, проректора з навчальної роботи.

У 1961 р. захистив кандидатську дисертацію на тему «Робочий час та робочий день по радянському трудовому праву», у 1970 р. — докторську «Трудові відносини та метод їх правового регулювання».

З 1991 р. Олександр Іванович працював в Харківському національному педагогічному університеті імені Г.С. Сковороди: професор, декан юридичного

факультету, завідувач кафедри цивільно-правових дисциплін, господарського та трудового права.

Коло наукових інтересів професора О.І. Процевського: методологія трудового права України, об'єктивні закономірності імплементації норм Європейського Союзу у національне законодавство України. У науковому доробку вченого — 280 праць. З них 9 монографій, 2 підручники, 15 навчальних посібників, а також 2 коментарі до Кодексу законів про працю України. Основні праці: «Метод радянського трудового права» 1972 р., «Заробітна плата і ефективність суспільного виробництва» 1975 р., «Предмет радянського трудового права» 1979 р., «Гуманізм норм радянського трудового права» 1982 р., «Методологічні засади трудового права» 2014 р.

О. І. Процевський підготував 8 докторів наук та понад 40 кандидатів юридичних наук.

3. В колишньому Радянському Союзі можна виділити існування чотирьох наукових шкіл з трудового права : московську, ленінградську, харківську та ярославську. Л.С. Таль, будучи засновником науки трудового права у країнах, які входили у склад Радянського Союзу, обґрунтовано вважається засновником цих шкіл.

Найбільш потужною і авторитетною була московська школа трудового права, яка представлена такими яскравими особистостями як: М. Г. Александров, Й. С. Войтинський, Д. М. Генкін, С. А. Голощапов, К. П. Горшенін, К. М. Гусов, А. Д. Зайкін, С. С. Каринський, Я. Л. Кисельов, Р. З. Лівшиць, Г. К. Москаленко, В. І. Нікітинський, В. І. Смолярчук А. І. Ставцева, В. М. Толкунова та ін. У її витоків стояв Й.С. Войтинський, який у 20-х та 30-х роках ХХ ст. працював на посадах професора та завідувача кафедри трудового права юридичного факультету МДУ, а після його перетворення в Московський юридичний інститут займав і там відповідні посади.

У витоків ленінградської наукової школи стояв В.М. Догадов, який з 1930 р. по 1954 р. очолював кафедру трудового права Ленінградського юридичного інституту, а після його злиття з ЛДУ в 1954 р. очолив кафедру трудового права ЛДУ та залишався на цій посаді до 1961 р. Серед відомих представників ленінградської наукової школи можна виділити: К. М. Варшавського, Ф. М. Левіант, С.П. Мавріна, А.С. Пашкова, О.В. Смирнова, К. П. Уржинського та ін.

Харківська наукова школа трудового права проходила своє становлення на юридичному факультеті Харківського університету та згодом у Харківському юридичному інституті. Представниками цієї наукової школи є такі відомі вчені, як: М.Й. Бару, П.А. Бущенко, В. С. Венедіктов, Г.С. Гончарова, В.М. Гордон, В.Я. Гоц, П.І. Жигалкін, О. І. Процевський та ін.

Ярославська наукова школа трудового права розбудовувалася у стінах Демідовського юридичного ліцею та на правовому відділенні факультету суспільних наук Ярославського державного університету. До її представників слід віднести: А.В. Венедиктова, М.М. Голубєва, О.В. Горбунова, А. М. Лушникова, М. В. Лушникову, О.М. Стопані, Б. В. Чредіна та ін.

4. Сьогодні в Україні можна вести мову про існування чотирьох наукових шкіл трудового права: харківської, київської, одеської та львівської.

Харківська як найбільш потужна за потенціалом наукова школа концентрується у трьох навчальних закладах: Національному юридичному університеті імені Ярослава Мудрого, Харківському національному університеті внутрішніх справ та Харківському національному педагогічному університеті імені Г. С. Сковороди. Сьогодні цю наукову школу представляють: В. М. Божко, С. М. Бортник, П.А. Бущенко, В. С. Венедіктов, Г.С. Гончарова, В.Я. Гоц, В. В. Жернаков, М.М. Клемпарський, О.О. Коваленко, С. С. Лукаш, К.Ю. Мельник, Л.В. Могілевський, О. В. Москаленко, Є.Ю. Подорожній, С. М. Прилипко, А.М. Слюсар, Ф. А. Цесарський, Р. І. Шабанов, О. М. Ярошенко та ін.

Київська наукова школа розбудовується переважно у Київському національному університеті імені Тараса Шевченка. Сьогодні цю наукову школу представляють: В.М. Андрійв, С. Я. Вавженчук, С. В. Венедіктов, С. В. Вишновецька, Н.Д. Гетьманцева, М. І. Іншин, В. Л. Костюк, Н. О. Мельничук, О. Т. Панасюк, Д.І. Сіроха, Н. М. Хуторян, В.І. Щербина, М. М. Шумило та ін.

Одеська наукова школа розбудовується переважно у Національному університеті «Одеська юридична академія». Сьогодні цю наукову школу представляють: І.В. Лагутіна, І.М. Сирота, А. В. Скоробагатько, М. В. Сорочишин, Г. І. Чанишева та ін.

Львівська наукова школа розбудовується переважно у Львівському національному університеті імені Івана Франка. Сьогодні цю наукову школу представляють: В. Я. Бурак, З.Я. Козак, О.І. Кульчицька, Д.Р. Лещух, П.Д. Пилипенко, С. М. Синчук та ін.